

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ПРАЦІВНИКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF A SOCIAL WORKER: THE PSYCHOLOGICAL ASPECT

Стаття присвячена проблемі формування професійно важливих якостей діяльності працівника соціальної сфери. Встановлено, що будь-яка діяльність реалізується на основі системи професійно важливих якостей, які є однією з базових складових та утворюють індивідуально-особистісний компонент. Зазначається на складності та ієрархічності структури професійної діяльності працівника соціальної сфери, що підтверджується наявністю специфічних феноменів у його загальній професіограмі, до яких віднесено масовий характер та високу затребуваність у суспільстві; розповсюдження професійного маргіналізму; вираження професійних деструкцій особистості; високу зовнішню гетерогенність професії. Виявлено, що система професійно важливих якостей особистості постає як певний симптомокомплекс суб'єктивних властивостей, специфічних для тієї чи іншої діяльності, який формується у процесі опанування нею професійної діяльності. З'ясовано, що професійно важливими якостями можуть виступати особливості нервової системи, психічних процесів, особистісні властивості, спрямованість, знання й переконання, тобто професійні особливості та характеристики особистості, які забезпечують результативність виконання певної діяльності. Розкрито закономірності формування системи професійно важливих якостей діяльності працівника соціальної сфери. Висвітлено підходи вчених щодо систематизації професійно важливих якостей працівника соціальної сфери. Автором показано, що саме психологічний аспект визначає професійний розвиток, тобто розвиток внутрішніх особистісних структур працівника соціальної сфери, що забезпечують результативне здійснення його професійної самосвідомості. Отримані результати розкривають психологічний зміст професійно важливих якостей працівника соціальної сфери і доводять, що саме ці якості влітаються у структуру професійної компетентності, створюючи індивідуально-особистісний компонент, без якого уможливується успішність у площині професійної взаємодії.

Ключові слова: особистісні якості, професійно важливі якості, професійна компетентність, працівників соціальної сфери.

The article is dedicated to the problem of forming of professionally important qualities of activity of social worker sphere. It is established that any activity is based on a system of professionally important qualities, which are one of the basic components and create an individual-personal component. It is noted that the complexity and hierarchy of the structure of professional activity of a social worker, confirmed by the presence of specific phenomena in his general professional diagram, which include mass character and high demand in society; the spread of professional marginalism; expression of professional destructions of personality; high external heterogeneity of the profession. It is revealed that the system of professionally important personality qualities appears as a certain symptom complex of subjective properties specific to one or another activity, which is formed in the process of mastering its professional activity.

It was found out that professionally important qualities can be qualified as features of the nervous system, mental processes, personality traits, orientation, knowledge and beliefs, that is, professional and personality characteristics that ensure the effectiveness of certain activities. The regularities of formation of the system of professionally important qualities of activity of the social worker are also revealed here. Scientists' approaches to the systematization of professionally important qualities of a social worker were highlighted. The author shows that the psychological aspect determines the professional development, i.e. the development of internal personal structures of the social worker, ensuring the effective implementation of his professional responsibilities, the formation of his professional self-awareness. The obtained results reveal the psychological content of professionally important qualities of a social worker and prove that these qualities are intertwined in the structure of professional competence, creating an individual personal component, without which success in the field of professional interaction is impossible. **Key words:** personal qualities, important professional qualities, professional competence, of social workers.

УДК 37.013.42 – 364.048.6
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.48>

Крупник З.І.,
канд. пед. наук, доцент,
кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підвищення значущості соціальної освіти в Україні обумовлено щорічним збільшенням кількості людей, які потребують висококваліфікованої, професійної допомоги працівників соціальної сфери. Працівник соціальної сфери повинен уміти працювати та налагоджувати комунікацію в умовах неформального спілкування, мотивувати прояви

ініціативи та активної життєвої позиції населення, яке потребує допомоги, уміти знаходити компроміси у міжособистісній взаємодії. З огляду на це, у практиці безперервної освіти або професійної діяльності від працівника соціальної сфери потребують наявності певних особливостей, які стосуються характеру, загальних здібностей та статусу особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття та проблематику різних аспектів соціальної роботи та професійної підготовки працівників соціальної сфери вивчали В. Андрущенко, І. Зверева, А. Капська, І. Козубовська, М. Лукашевич, І. Мельничук, І. Мигович, В. Полтавець, Н. Лавринченко, Т. Семигіна, С. Харченко, А. Ярошенко та інші. Питанню формування особистісних та професійних якостей працівника соціальної сфери присвячено праці Т. Аветісян, О. Васюти, М. Лукашевич, Г. Мазарської, Л. Тютті, О. Тютті та ін. Результати дослідної діяльності вищезазначених фахівців були основоположними в розробленні концептуальних засад нашого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність значного інтересу до проблеми розвитку соціальної роботи як професії, професійної підготовки працівників соціальної сфери, формування у них відповідних професійно-важливих якостей та відсутність фундаментальних досліджень вказаного напрямку зумовили необхідність організації дослідницької діяльності.

Мета статті – виявити психологічний зміст формування професійно важливих якостей діяльності працівника соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Мета соціальної роботи полягає у наданні допомоги населенню в налагодженні більш стійкої, гармонійної взаємодії з оточуючим середовищем на різних рівнях, до рівня усього суспільства вцілому. Практична робота працівника соціальної сфери спрямована на встановлення взаємодії між людьми, організаціями чи соціальними системами, якщо такі взаємини конфліктні й заважають особистості повноцінно жити та працювати. Характерною особливістю соціальної роботи є те, що у процесі такої діяльності здійснюється захист інтересів різних верст населення, яке має нерівні потенційні можливості порівняно з іншими. Саме це відрізняє соціальну роботу та виокремлює її від інших професій, метою яких є також надання допомоги.

У науковій літературі до професійно важливих якостей відносять: особисту і соціальну відповідальність, загострене почуття добра й справедливості, готовність розуміти інших та надавати їм допомогу, ввічливість, емпатію, гуманізм, емоційну стійкість, особисту адекватність за самооцінкою рівень домагань та соціальної адаптованості. Своєю чергою, за вченими, особистісні якості працівника соціальної роботи поділяються на: психофізіологічні особливості, основу яких становлять здібності до цієї професії (психічні процеси, стани, увагу, емоційні й вольові прояви особистості), а також мають бути пов'язані з вимогам, які пред'являються до фахової діяльності працівників соціальної сфери; психологічні якості, які визначають працівника соціальної сфери як особистість

й допомагають уникнути професійного вигорання (самоконтроль, самокритичність, самооцінка власних дій та вчинків, стресостійкість); психолого-педагогічні якості, від яких залежить ефект особистої привабливості (комунікабельність, емпатійність, здатність майстерно говорити) [1; 3; 7]. Відповідно реалізація окреслених якостей здійснюється та регламентується етичними принципами та нормами професії.

Розкриваючи психологічний аспект дослідження професійної діяльності працівника соціальної роботи, в першу чергу необхідно здійснити аналіз системи її теоретичних засад, окреслити, як у процесі цілеспрямованої активності особистості здійснюється практичне перетворення об'єктивного світу, який механізм психічної регуляції діяльності, як у процесі діяльності змінюється сама людина, як діяльність впливає на розвиток його можливостей і як сама діяльність набуває індивідуального характеру. З огляду на це, розглянемо внутрішню (психологічну) характеристику професійної діяльності працівника соціальної роботи, що детермінує значущість психологічної компетенції.

У процесі дослідження змісту професійної діяльності працівника соціальної роботи можна виокремити такі специфічні феномени, які дозволяють зробити уявлення про його загальну професіограму, хоча вона характерна не для всіх різновидів професійної діяльності працівника соціальної роботи.

1. Масовий характер та висока затребуваність у суспільстві. Соціальна робота на сьогодні набула значного поширення у найрізноманітніших сферах життєдіяльності суспільства (освіта, охорона здоров'я, виробництво, система пенітенціарних організацій), досить розповсюджена мережа організацій соціального захисту населення та соціального обслуговування населення. Водночас можна стверджувати, що постійно відбувається поглиблення характеру соціальних проблем, розширюється спектр одержувачів різних видів соціальної допомоги, визначаючи значно високий попит на кваліфікованих спеціалістів у галузі соціальної роботи на ринку праці.

2. Розповсюдження професійного маргіналізму. Особистісний професійний маргіналізм характерний для даної професії й базується на відсутності погодженості між спрямованістю особистості та вимогами її фактичної професійної діяльності, що зумовлено соціальними причинами.

3. Вираження професійних деструкцій особистості. Майже завжди професійна діяльність працівника соціальної роботи супроводжується появою та розвитком професійного стресу, а з часом й розвитком емоційного вигорання або інших професійних деструкцій. Причинами розвитку окреслених явищ найчастіше виступає негативно емоційно забарвлене професійне спілкування

працівника соціальної роботи з населенням. Однак, на сьогодні значна увага у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених зосереджена на розробці й впровадженні заходів профілактики та відповідних копінг-стратегій для нівелювання подібних професійних деструкцій особистості.

4. Висока зовнішня гетерогенність професії, яка полягає у тому, що діяльність працівника соціальної роботи може включати в себе значну кількість спеціалізацій, різних трудових посад, які відрізняються формально регламентованими ознаками [2]. Отже, аналіз психологічного змісту професійної діяльності дозволяє підтвердити положення про складність та ієрархічність її структури.

Як вже наголошувалося, розкриваючи професійну діяльність працівника соціальної роботи крізь призму психологічного змісту, не можна залишити поза увагою питання формування професійно важливих якостей особистості, які стають однією з базових складових та утворюють індивідуально-особистісний компонент. Варто зазначити, що сучасні дослідження психології праці свідчать про те, що кожна діяльність реалізується на основі системи професійно важливих якостей. При цьому, будь-яка діяльність «вимагає» не просто наявності певної сукупності цих якостей, а їх закономірно організовану систему з функціональними взаємозв'язками. Система професійно важливих якостей постає як певний симптомокомплекс суб'єктивних властивостей, специфічних для тієї чи іншої діяльності. Цей симптомокомплекс формується у суб'єкта у процесі опанування ним професійної діяльності [4].

Ефективність професійної діяльності визначається індивідуальними, особистісними особливостями. Вона детермінується не рівнем формування певних якостей особистості, а особливостями їх організації та інтеграції в цілісну структуру. У психології під професійно важливими якостями розуміють будь-які якості особистості, які залучаються у процес діяльності та обумовлюють ефективність її виконання за такими параметрами, як продуктивність праці, її якість, надійність [6]. Відповідно, професійно важливими якостями можуть виступати особливості нервової системи, психічних процесів, особистісні властивості, спрямованість, знання й переконання, тобто професійні особливості та характеристики особистості, які забезпечують результативність виконання певної діяльності.

Виділяються провідні професійно важливі якості, які безпосередньо складають вагому кореляцію з результативністю діяльності та базові професійно важливі якості, тобто якості, що складають значну «структурну вагу» (визначаються на основі значущості кореляційних зв'язків тієї чи іншої якості порівняно з усіма іншими, які входять до загальної структури). На думку вчених, окреслені якості містять такі властивості особистості, як-от:

інтелектуальні (мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), вольові (здатність до самоврядування), організаторські [4; 7].

На думку А. Карпова, саме професійно важливі якості у сукупності становлять загальну структуру професійної придатності. Вчений виділяє чотири основні групи якостей: абсолютні, до яких належать особливості, які необхідні для здійснення діяльності на нормативно заданому середньому рівні; відносні, що обумовлюють собою можливість досягнення особистістю значних кількісних та якісних показників діяльності, які дозволяють досягти професійної майстерності; мотиваційна готовність до реалізації тієї чи іншої діяльності, яка може компенсувати недостатній рівень розвитку окремих професійно важливих якостей; анти-професійно важливі якості, які є протипоказаннями до здійснення діяльності [4].

Варто зазначити, що загалом ієрархічна структура особистості професіонала будь-якої сфери діяльності визначається вченими таким чином, що духовно-моральні та соціально-психологічні якості виступають глибинними, основоположними характеристиками його особистісно-професійного портрету та світогляду. Відповідно, індивідуально-психологічні та професійні якості являють собою периферичні, другорядні характеристики особистості професіонала [3]. З огляду на це, Є. Холостова до професійно важливих якостей працівника соціальної сфери відносить: психологічні особливості, які становлять загальну здатність до даного виду діяльності (психічні процеси: сприйняття, мислення, уява, пам'ять; психічні стани: стрес, пригніченість, нервовість, спустошеність, знесилення, байдужість; емоційні та вольові особливості: врівноваженість, байдужість, імпульсивність, наполегливість, систематичність); соціально-педагогічні якості, які орієнтовані на формування ефекту особистої чарівності, привабливості (комунікабельність, привітність, чуйність, співчутливість, атрактивність, переконливість); психолого-аналітичні якості, спрямовані на вдосконалення працівника соціальної сфери як особистості (самокритичність, самовладання, фізична витривалість, уміння керувати власними емоціями та здійснювати самооцінку своїх вчинків) [8].

Основними критеріями для працівників соціальної сфери у процесі професійного відбору виступають: людяність, гуманістичність, компетентність у тих сферах діяльності, які прямо чи опосередковано пов'язані із соціальною роботою, уміння налагоджувати взаємини у системі «людина-людина» тощо. Відповідно сформованість професійно важливих якостей дозволяє працівнику соціальної сфери повсякчас зберігати оптимізм, емоційну рівновагу, усвідомлювати свою особистісну й громадянську відповідальність у здійсненні обраного професійного призначення.

Саме психологічний аспект визначає професійний розвиток, тобто розвиток внутрішніх особистісних структур працівника соціальної сфери, що забезпечують результативне здійснення ним професійних обов'язків, формування його професійної самосвідомості [5].

Висновки. Представлений матеріал та власний досвід дозволяють стверджувати, що унікальність та суспільне призначення праці соціального працівника детермінують найвищі вимоги до рівня його професіоналізму, що спрямовано на адекватний вибір ним професійних засобів для досягнення ефективних результатів щодо надання допомоги оточуючим, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Відповідно, саме професійно важливі якості вплітаються у структуру професійної компетентності, зокрема структуру психологічної компетентності працівника соціальної сфери, створюючи індивідуально-особистісний компонент, без якого уможлиблюється успішність у площині професійної взаємодії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аветісян Т. В. Особливості професійного становлення фахівців із соціальної роботи. *Socioprospace: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2011. № 2. С. 142- 147.
2. Базарова Т.С. Психологические характеристики профессиональной компетентности социального работника. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2012. № 5. С. 107-112.
3. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2009. Вип. 16-17. С. 114-117.
4. Карпов А.В., Ленков С.Л. Структурно-функциональное строение профессиональной деятельности информационного характера: монография. Т: ТвГУ, 2006.
5. Крупник З.І. Соціальна та психологічна компетентності як умова професійного становлення працівника соціальної сфери. *Інноваційна педагогіка*. № 46. т. 1.
6. Кузьмінська Л.Д., Ісаєнко О.В. Психологічна компетентність як детермінанта професійної успішності майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Т. 7. Вип. 31. С. 110-115.
7. Олійник А. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (13-14 травня 2021 р.)*. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка С. 242-248.
8. Холостова Е.И. Профессионализм в социальной работе: учеб. пособие. М., 2009. 236 с.